

Paraszti gazdálkodás a Fejér megyei Csór községben¹

Csór a 8-as főútvonal mentén fekszik Székesfehérvár és Várpalota között. Évezredek óta lakott hely, ezt régészeti leletek bizonyítják. A természetadta körülmények évezredek óta lehetővé tették az embernek megélhetését nyújtó halászást, vadászást, legeltetést, majd a földművelést és az istállózó állattenyésztést.

A határhasználat

Őseink gyakran az erdők kiirtásával nyertek szántóterületet. A *Hamvas* nevű dülő irtványföld volt, melyet felégetés által tettek alkalmassá mezőgazdasági megművelésre. Ezt egy 1716-ban kelt okirat bizonyítja (FMTÉ. 1983. XV/216.). Erdőirtás által nyert szántóföld volt a *Laposvágás* is, mely a község 1882-ben készült térképén mint *Szentesborogi tisztás* szerepel, de ezt az elnevezést a falu népe sohasem használta. Erdőirtás volt, vagyis *vágás*, és a völgyben a *lapon* terült el. A *Páskum* közelében az *Irtásdomb* is az egykori erdőirtás emlékét őrzi. A *Kerek erdő* nevű terület szántóföld, több emberöltő óta híre-hamva sincs itt az erdőnek.

A község termőtalaja vegyes minőségű. Északi peremén a Bakonyhoz tartozó Baglyas- és Iszkahegyek karsztos vonulata húzódik; a déli, napos lejtőkön szőlőföldek, barackosok, mandulások díszlenek. Észak-kelet felől a mezőföldi táj a csóri Iszka hegy alá tolta nyúlványait, a jó búza- kukoricatermő, löszös földeket. Délen a Sárrét lapálya húzódik. Itt a vadvizeket az 1825-ben készült Sárvíz csatorna gyűjtötte össze és vezette le. Ezáltal dús fűvű kaszálókat, réteket, legelőket nyert a község, de jóminőségű tőzegkorhadásos talajjal növekedett a szántóterület is. Itt termelték másfél évszázadon át a híres csóri káposztát. Az észak-nyugati részen köves, kavicsos földeket találunk: *Büdüsküti dülő*, *Sérbegy*, *Postaut környéke* stb.

A szomszédfalusi ladányiak azzal csúfolták a csóriakat, úgy töltik a kukoricát, hogy „jobbrú, balrú a tüvihő tesznek e küvet, aztán kész!”

A földművelés legrégebb módja a kétnyomásos gazdálkodás volt. „Öregapámtú tudom, hogy ű nagyapja még emlékezett rá, vót üdö, amikor a föld egyik felit megműveték, a másikat ugaron hatták.” – mesélte az 1902-ben született, csóri ősoktól származó, és máig is Csóron lakó Dénes Gyula.

A csóri Református Egyház irattárában a Protocellum őrzi a tanítók 1830-ban írásba foglalt – de már jóval előbb megállapított – a díjlevelét, mely szerint a tanító javadalmi földet is kapott. „...Vagynak szántóföldek két calcaturára, melly mindegyik négy mérő. A megmunkálás, valamint a trágyázás is az Ecclesia kötelessége. Minthogy pedig harmadik calcaturára nincs föld: tehát mikor akár őszt, akár tavaszt nem lehet vetni, akkor a hejett az Ecclesia fizet öt mérő búzát.” Ismeretes, hogy a négy pozsonyi mérő föld két magyar holddal volt egyenlő. A díjlevelből kitűnik, hogy falunkban 1830-ban *bárom nyomást* alkalmaztak, *trágyázással*.

Aki a mi községünkben a hűbériség megszűnése után egész jobbágytelek birtokosa lett, az 48 magyarholdat mondhatott magáénak. Ez volt a szesszió, az „egész hel”. Nálunk a szessziós föld 17 helyen volt. 12 helyen a *szántó*: Ménesárok, Körtvélyes, Csárda alatti dülő, Csárdai alájáró, Hamvas határi, Hamvas közép, Hamvas alájáró, Fősögulyajárás, Asógulyajárás, Kenderföld, Faluföle, Cserföld. 4 helyen a *rét*: Hossznyilas, Kisnyilas, Kertekajja, Parrag. *Egy közlegelő*, ez volt a 17. rész.

A csóri gazdák a 12 szántóföldet háromfelé osztották: négy rész földet jól megtrágyáztak és *tavaszi kapást*, főleg kukoricát vetettek bele. Négybe *búzát*, *rozstot*, négybe pedig *tavaszi*

¹ Ez és a következő írás a Magyar Néprajzi Társaság Önkéntes Gyűjtő Szakosztálya és a Honismereti Bizottság Anyanyelvi és Néprajzi Albizottsága által 1990. május 12-én, Budapesten rendezett ülésén elhangzott előadások szövege. (Szerk.)

gabonát. A tapasztalat azonban azt mutatta, ha a kukorica után búzát vetnek, a talaj előkészítésére nem mindig megfelelő az idő. Őszi szárazság esetén *bantos* lett a föld, néha a *csuta* is fennmaradt. Így rossz *vetőágy* keletkezett. Ezért később változtattak a régi szokáson, helyesebbnek látták, ha tavaszi árpát vetnek a kukoricaföldbe, a jó őszi szántásba.

A legszebb búza a *fekete ugar* után termett a régi világban. Ha a háromfelé osztott földterület egy-egy darabját ugarnak hagyták, ezt egy évben kétszer, háromszor is megszántották. Ebben legkorábban tudtak őszi búzát vetni.

Az ugart kiküszöbölendő, az I. világháború után elkezdtek alkalmazni a *négyes vetésforgót*. I. Kapásnövényt vetettek trágyázott földbe. Utána II. tavaszi árpa és zab következett, majd III. tavaszi pillangós takarmánynövény, pl. bükköny kevés zabbal „...éppen, hogy csak karózsa” esetleg baltacim, vagy nyúlzapuka vetőmagot vásároltak. IV. Őszi búza jól megmunkált földbe.

A gazdálkodásban a falu lakosságának nagy segítségét nyújtott a református lelkész: Pap Kovács Ödön, aki 1905–1950-ig volt csóri pap. „Mezőgazdasági szaklapokat járatott, könyvből is tanúta a gazdálkodást!” – mesélték az öregek. Javadalmi földjeit nem adta bérbe, maga kísérletezett, és hasznos tapasztalatait átadta a parasztoknak. Gazdakört alapított, nemcsak a fiatal, hanem az idősebb földműveseket is bevonta. Az ő tanácsára kezdtek bevezetni a faluban a négyes vetésforgót, a „norfolki négyest”, és a műtrágyázást. Mindenkit arra biztattott, hogy aratás után a tarlót sűrűn szántsa le, mert ha eső jön, akkor hat hét alatt *beérik a talaj*, vagyis kizöldülnek a gazmagok, és a *vetőszántással* jó *vetőágyat* lehet készíteni. De ha későn forgatjuk le a tarlót, akkor a kiszáradt földön hant hátán hant lesz, és ha nem kap esőt vetőszántásig, akkor a hantot forgatjuk vissza, így pedig rossz vetőágy lesz, ami rossz termést ad.

A *tarlószántás előtt* azonban a mi falunkban az volt a szokás, hogy a kepék betakarítása után kihajtották a tarlóra a disznókat, birkákat. Hajnali három órákor már fújta a kanász a tehénzarv-kürtöt: „Hajts ki asszony a disznókat! Aztán meg a malacokat...” cífrázta szépen, hogy még az elalvók is felszerkenjenek. Időben kellett elindulni a kondával, hogy a 4–5 km-re lévő árpatarlókra napfelkelte előtt odaérjenek, ki ne fulladjanak az értékes állatok. Napokon át kint éjszakáztak, a kanász mindig oda hajtott, ahol még nem szántották fel a tarlókat.

A *sarjú betakarítása után* a réteket is használták a jószág legeltetésére. Sőt tavasszal, ha a búza igen kövér volt, ráhajtották a juhokat. Télen, ha a hó jégtablává fagyott a vetés felett, megtipratták a birkákkal, hogy a sarjadó növény ki ne páljon. Ez utóbbi ellen hengerezéssel, vagy emberi *lábtiprással* is védekeztek.

A talajművelés

A rendszeres *trágyázás* a jó termés fontos előfeltétele. Ennek a műveletnek Csóron is többféle módját ismerték. Mint ismeretes, a *birkatrágya* igen értékes. A csóri legelőkre a Bakonyból és a Duna-Tisza közéről is jöttek juhászok. Az 1920-as években a legnagyobb gazda: Bíró Szekeres János istállójában volt a juhok szállása. Innen a ganyét évente csak kétszer hordták ki. De ezt a munkát megtakarították, ha *jubhálással* trágyáztak. Gubacsi juhász télen a Kertekajában mindig másik helyre fektette a birkákat éjszakára. Ő is kint hált a nyájjal. Így az állatok megrágyázták a földet, tavasszal pedig leszántották Szekeresék.

A legjobb trágyát az *alom-szóma* adta, de nagyritkán felhasználták alomnak a rossz szénát vagy a *csádét* is. A *csádé* vadon termett a *Sárrétében*, háromélű, bugafejű, csomótlan szárú növény. A *csádézásnak* Csóron régi hagyománya van. A Fejér megyei Levéltár őriz egy 1785-ből való ügyiratot, melyben a jobbágyok kérik, hogy „az uraság eddig való nádlásunkban és csádézásunkban” ...ne akadékoskodjék, és remélik, „...ami saját szükségletitől el fog maradni, azt ingyen a szegénységnek fogja engedni.”

Az I. világháború körüli időkben főleg istállótrágyával javították a földet, de a ganyédombra került a fahamu és az emberi ürülék is. A *tőzeghamu* is jó talajjavító. A két világháború között még a módosabb gazdák is elmentek a *Sárrétébe tőzeget vágni*, a már megszokott helyre. Itt a tőzeg tetejéről lelapátolták a 20–23 cm vastag, porhanyós kotut, és az előző évi gödörbe elterítették simán, szakaszosan. Az alul lévő tőzegréteget éles lapáttal kb. 20×20×20 cm nagyságú kockára vágták, majd talicskával a szárító helyre tolták. Itt egyrétűen kirakták és minden darabot négyfelé vágta. Egy két hét alatt a szabad levegőn teljesen kiszáradt. Télen a falba rakott tűzhelyben vagy a vaskályhában elégették, és a hamuját a trágyadombra vitték.

A *trágya kezelése* nagy gondot igényelt. Az udvarban, az istállóhoz közel volt a négyesögletes *ganyédomb*, melyet szép rendszeren *kiszarváltak*. Kéthetenként lóval letipratták, hogy ne szoruljon meg közte a levegő, ne tudjon összepenészesedni. Így szép lassan *bevül, érik* állás

közben. A trágyázásra az *érett*, vagy *félérett* ganyé alkalmas, de a *szómás* vagy penészes, az nem. A gazda a ganyédombon összegyűlt trágyát télen lófogattal, vagy ökrösszekérral kivitte a határba, vagyis *trágyát bordott*. Itt a szarvasba rakta azután leföldelte, hogy sok levegő ne férjen hozzá és tovább érjen. A szántóföldet a csóriak leginkább kora nyáron, vagy késő ősszel trágyázták, mert így a csapadék elősegítette a tápanyagátalakítást a talajban. Ha a kihordott trágyát rövid időn belül le akarták szántani, akkor a szekérről *vellával* több apró *kupacba* lerakták, majd közvetlenül szántás előtt széttergették. „Mit dőgozik apád?” – kérdezték a gyereket. „*Ganyétereget*, aztán majd *alászántja*.”

A jó termés előfeltétele a jó *szántás*, ehhez pedig megfelelő szerszám szükséges. Őseink még *faekével* szántottak. „Apámnak még vót egy félfa-félvas fagerendős ekéje – emlékezett vissza Németh Gyula. – Vasbűl vót az ekevas, a kormánylemez és a karvas. Fábűl vót a taliga, fa kerékkel, de vassinnel és farúddal.” A XIX. század vége felé a faekét kiszorították a félig vas ekék. Az I. világháború körüli időkben pedig már csak vasekéket gyártottak, de a régieket, amíg csak tönkre nem mentek, használták.

„Ha a határba mentünk szántani, az ekét a szekénderékba vittük ki, de ha a kert végibe, akkor csak az ekecsúszón.” „Az ekevas tisztítására szolgált az *ösztoke*, pl. ha az eke nem *fordított*, mert húzta a tölcszarat, vagy ha a kormánylemezre föld tapadt, *leösztokéttük*.” A vetésnél is használták. „Ha a gép csoroszlyája összeszedte a gatz, vagy a *csutaföldön* a *csutát*, akkor az ösztökevé pucútuk.” A parasztember egyszerű akácnyelet tett az ösztökébe, de a csóri uradalmi birtokon a béresek szépen kifaragták, kicifrázták.

A *szántás* igen fontos művelet. „Egy szántás egy kenyér, két szántás két kenyér.” A körülményektől függött, hogy hányszor szántottak föl egy földet. „Ha kukorica után őszi akarok vetni – mondták a régiek – akkor csak *egy szántásra* van idő. *Két szántásra* akkor van lehetőség, ha gabona után gabonát vetek. Ilyenkor mód van egy *tarróhántásra* – ami csak 8–10 cm sekély –, majd utána kb. 6 hétre egy vetés előtti *mélyszántásra*. *Három szántás* csak akkor lehetséges, ha a föld ugar volt.” Több szántást, a mi falunkban nem alkalmaztak. A szántás megkezdése előtt egy fohászzkodott a gazda: *Uram Jézus segíts meg*. Amikor befejezte azt mondta: *Hála Isten elfogyott!*

A szántás eddig felsorolt fajtái mellett Csóron gyakran végeztek *gyöptörést*. Ennek nálunk komoly hagyománya volt, mivel a határ nagy része legelő és rét, a Fejér megyei Sárrét. A Sárrétben, a Németszigeten törték fel leggyakrabban a füves legelőt, vagy a rétet szántóföldi művelés, legtöbbször káposztatermelés céljából. A csóri kisparaszti gazdaságokban századunk közepéig a *gyöptörés* a következőképpen történt. Két fogat kellett hozzá. Eszközü felhasználták a régi faekék taligájának barázdás kerekét, mivel ez 10–15 cm-rel magasabb volt az új típusú vastaligák kerekénél. „Az első művelet a *színülés* volt. Az első fogat *színült*, vagyis a *gyöpszint leforgatta*.” Ezt a gyöpöt 2–3 családtag – egymás után menve – vella segítségével beleigazgatta a mély barázdába, és jól letaposta. A második fogat a már *leszínült* talajt a lehető legmélyebbre szántotta, és a hantokat ráfordította a barázda fenekére letiport gyöpre. „A zöldtrágyázással ért fel ez a művelet” – mesélték. „A gyöptöréses földben 3–4 kilós káposztafejek termettek, jó cukorrépa, takarmányrépa és 3 méteres kender is, bár ennek rossz, durva rostja volt.”

De nemcsak szántóföldi növények termelése érdekében törték föl a gyöpöt, hanem a rétek, kaszálók felújítása miatt is szükség volt erre. A két világháború közötti időkben a gazdakör elnöke: Pap K. Ödön, azt tanácsolta a parasztnak, hogy a trágyázott, 2–3 éven át káposztaföldnek használt gyöptöréses területet vessék be angolperje fűmaggal. „Csodálatos széna termett rajt!” – emlékeznek vissza az öregek.

Az ekén kívül *egyéb talajművelő eszközöket* is használtak eleink. Nagyobb területen szántás vagy vetés után a göröngyöket tövisboronával, vagy vasfogással törték össze. A *tövisborona* 1950-ig minden parasztgazdaságban megtalálható volt. A faluban akadt egy-két híres boronakötő ember, de lehetett venni a fehérvári vásáron is. A magyaralmásiak készítettek a legjobbakat, legszembeket, nemcsak maguknak, hanem eladásra is. Csűfolták is miatta őket eleget:

*„Hopp ómási, nincsen párod,
Ha a vármegyét bejáród.
Van-e még sok boronyátok?”*

Csóron Baglyasi Sipos János, Paitl István, Hári János* is kiváló kökényboronát kötött. Készítéséhez elegendő mennyiségű friss, hajlékony kökényvesszőt kellett beszerezni kora tavasszal. Akácfaiból kifaragtak 4 cm vastag, 40 cm hosszú, 20 cm széles deszkadarabot, melynek az alsó, hosszanti élét kissé ívelt alakúra formálták, ezek lettek a *csűszók*. Mindegyikbe 2–2 lyukat fúrtak a 2 m hosszú, hengeresre faragott akác karók, azaz a *kötésfék* részére. Ezeket a

csúszók lyukába dugták, úgy hogy a végük kilógjon, és rögzítés céljából faszeget verhessenek bele. Először az egyik csúszóba illesztették be a kötésfákat, melyek közé alá-föle való bújtatással a fiatal, hajlékony, tüskés kőkenyveszőket – nagy szakértelemmel szorosan egymás mellé – befűzték. Amikor ezzel készen voltak, akkor tették a másik csúszót a kötésfák végére, és ezt is faszegekkel rögzítették. A *csúszók* és *kötésfák* együtt alkották a borona *rámáját*, de amikor már be volt fonva, *boronafejnek* nevezték. A kőkenyveszők seprűs vége volt a *borona fara*.

Régen, amikor kézzel vetettek, utána tövisboronával munkálták el a földet. „El van boronálva!” – mondták, ha valamit jól elintéztek.

Lakosságunk szóhasználatára szerint a *boronálás* kizárólag a tövisboronával való művelethez vonatkozott. A *fogasulást* vasfogással végezték. A két világháború között a helybeli kovácsok elhasznált kocsisínből készítettek fogast. Ez *nebész fogas* volt, *egy levelű*, azaz egy tagból álló. Ha igen tömört és hantos volt a föld, ezt *rögtörésre* használták, a *két levelű*, *közép nebész fogast* úgyszintén. A *magtakaró könnyű fogas bárom levelű* volt.

Az erősen hantos földet fogasolás után *gurgóval elbengerezték*, és láncre kötött kocsioldallal *elsímítőtzták*, oldalazták. A *gurgót*, azaz a hengert Csóron már a századforduló előtt is használták. Helybeli bognárok készítettek a hengert szilfából, a rámáját akácából. Vasalással a falubeli kovács látta el.

A vetés

A *gabonafélék vetése* az időjárástól függött. Előfordult, hogy február végén hét ágra süített a nap, „gatyában vetettük az árpát” – mesélték az öregek. De általában március elején vetették az árpát, amikor a talaj már úgy „*megpirkatt*, hogy a fogattal rá lehetett menni.” „*Megpirkadt a föld*”, azaz kissé megszikkadt.

Március közepén vetették a zabot, Szent György nap előtt egy héttel vagy utána egy héttel a kukoricát. Az őszi árpát szeptember elején, utána a repcét, a hónap vége felé a rozsot, októberben az őszi búzát.

A vetőmag tisztítását a múlt században szeleléssel, kézi rostálással végezték, az I. világháború után pedig „*divatba jöttek*” a konkolyozó gépek, a triórök, ezt kézzel hajtották. A magtisztítás után az üszög elleni csávázás következett, amit *páculásnak* is neveztek. Erre a célra másfél százalékos rézgalic oldatot, vagy üzletben vett csávázószert használtak. A *kézzel való vetéskor* a gazda a nyakába akasztott egy lepedőt vagy *lazsnakot* (abrosznyi zsákvásznat) és minden lépésnél az öt ujjá közt levő maréknyi búzát lendületes mozdulattal kieresztette. A *Lucernamagot* három ujj között vetette. Szélcsendes időben kellett végezni ezt a munkát. A tábla jobb szélén kezdte. Lassan ballagva, lendületes karmozdulattal, előre jobbra, előre balra, két sávba szórta a magot. Minden lépésnél, vagyis *kétféle vetett*. A tábla szélén kezdte és a közepén fejezte be.

Az I. világháború után már géppel vetettek, bár előbbre is akadt egy-két vetőgép a nagyobb birtokosok gazdaságában, használata azonban csak a harmincas években vált általánossá. Akinek 12 holdja volt, az már vetőgépet vett, a 12–13–16 soros gépek voltak nálunk a leggyakoribbak. Az *oktáj* – 48 hold egynyolcada –, vagy ennél kisebb birtok tulajdonosa, egy napi gépi vetésért 3 napi gyalognapszámmal tartozott a fogatos ember és a két ló munkájáért.

A vetéshez különféle *szokások*, *biedelmek* fűződtek. Vetés közben nem illet káromkodni, csúnya szavakat mondani. Ha rosszul kelt a vetés azt mondták „Biztos nem jó »gyelbe« vetették”. Azt tartották: „Fogyó holddal nem jó vetni!” A 89 éves Dénes Gyula mesélte: „Holdfogyatkozás volt. Apósom nem akarta engedni, hogy kukoricát vessek, erősödött, hogy ilyenkor nem szabad, mert gyöngye lesz a termés. – Nem hallgattam rá! – Az enyém szebb lett, mint az övé. Kukoricaszedeleskor azt mondta: Cseréjünk!”

A katolikus híveknél Szent Márk napján, április 25-én szokásban volt a *búzaszentelés*, ami gyakran hétköznapra esett. Kivonultak a Falufölde (dűlőnév), és ott mindjárt az első búzatáblát beszentelte a pap, hogy a Jó Isten védje a gabonákat mindenféle veszedelemtől. Nem számított az sem, ha történetesen református ember földje volt. A búzaszentelő nem volt hosszantartó, ékes látványosság, mert a sokféle tavaszi munka mindenkit szorított. A ceremónia után siettek a határba kukoricát vetni.

A gabonák fejlődését figyelemmel kísérték a gazdák. „Már bújik a hegye, nemsokára kikel a búza.” Szépen nyílni a búza, van má két levele, Má hánnya a fejit. Virágzik a búza. Sárgul a kalásza. Lehajlik a feje, sulyosodik aszem.” „Magszakatt a tüve” – vagyis elszáradt a gyökere, tovább nem fejlődik a növény, csak szárad. „Siessünk az aratással, mert kipörög a szem!” – mondták. Július

közepén körülnéztek a határban: „A búzát, rozstot, árpát már learatták, de még *lában állt a zab.*”

A termés mennyiségével, minőségével kapcsolatban jóslások is történtek. *Jó termés lesz*, ha Szent György napkor el tud bújni a varjú az őszi vetésben. „Szent György nap előtti mennydörgés, jó termés.” Az öregektől fennmaradt mondás „Hajja komámuram, mikor lesz jó kukoricatermés? Ha sűrűn *meg-megázik!*” Tehát hiába sok jóslás és babona, az időjárás a fő tényező. Jégverés lesz, ha akasztott embert találnak a falu határában. *Gyenge lesz a termés*, ha a kőd miatt elhullik a meggyfák virága.

E tapasztalat alapján *falucsúfoló* is született. A Csórhoz 12 km-re levő *Jenő* igen jó gyümölcstermő község. Lakói kora nyártól késő őszig hordták a fehérvári piacra a sok szép gyümölcsöt. „Pénzütek is belülre szépen!” Azonban előfordult, hogy a tavaszi ködök kettős kárt okoztak nekik. Lehullott a meggyfák virága, ez azt jelentette, gyenge termés várható, és természetesen gyümölcs sem lesz, ha a virág odavan. Emiatt azután az egész környék „sajnálta” őket.

„*Jaj nektek, gyeneiek!
Evákta a kőd a meggyet,
Hugyan fizetitek ki a kettőzőket?!*”

„Evákta a kőd a meggyet” szókapcsolat általános a mi vidékünkön. Még népdal is kezdődik így:

„*Evákta a kőd a meggyet
Ketten ne szeressünk egyet!*”

Az aratás

A mindennapi kenyérért folytatott harc legnehezebb, de egyben legszebb része: az *aratás*. Megkezdésének ideje függött az időjárástól is, de általában az őszi árpát Péter-Pál előtt, a rozstot Péter-Pálkor vágják, a búzát pár nappal később, azután a tavaszi árpa következett, végül a zab. A munka kézi erővel történt. Már jó előre előkészítették a sarlót, a kajmóval ellátott kaszát, az *ülőt*, a kalapácsot, kaszakövet, *tokmányt*, kötőfát, kis- és nagygereblyét.

A csóri uradalomban a helybeli szegényparaszatok aratták le az uraság gabonáját, de volt rá eset, hogy *summások* is hoztattak. „Az I. világháború előtt nagykalapú *tótok* gyűttek a Felvidékről”, majd a *bevesiek*, *palócok*. Ezek kézimunkáinak motívumai megtalálhatók a csóri alsószoknyaszélek hímezéseiben. És elhozták dalaikat is, amik lakosságunk ajkán is meghonosodtak. Az 1920-as évek végén, az 1930-as évek elején 6 hónapra szerződött mezőkövesdi summások dolgoztak községünkben. Emléküket máig is őrzik a református templom kézzel hímezett, szép, matyó terítői, amit otthon, téli pihenő idejükben pénzért készítettek megrendelésre, a matyó asszonyok.

A summások mellett a helybeliekből is szerveződött egy jól összedolgozó – legtöbbször 24–30 párból álló – társaság. „Mert sehunna se gyűttek jobb kaszások, mint a csóriak” – dicsekedtek a régi aratók. Ok sohasem dolgoztak együtt a summásokkal, mert más volt a munkamódszerük. Az aratás megkezdésének napján kora hajnalban kimentek a határba a kijelölt gabonátáblához. Sorrendbe álltak, a férfiak levették kalapjukat: „Kezdjük, emberek, a Jézus nevében! Uram Isten légy velünk!”

Suhogtak a kaszák, ledőltek a kalászkok, a marokszedők sarlóval fölszedték, és az előre elkészített szalmakötélbe tették. A mi vidékünkön a gabonát nem vágják rendre, mint a fűvet, hanem a lábon álló kalászkok felé *rávágtak*, *falára vágta*. A learatott szálak nekidőltek a lábon álló gabona „falának” és nem estek le a földre. Így jobban, gyorsabban lehetett dolgozni, mintha rendre vágta volna, a szemvesztés is kevesebb lett.

A csóri uradalmi arató-bandában rendszerint 24 pár dolgozott, azaz 24 kaszás és ugyanannyi marokszedő. Ezeket két csoportra osztották: 2/3 és 1/3 arányban. Eszerint a 24 kaszásból 8 mindig *kötő* volt, és csak 16 kaszált. A 24 marokszedőből 8 mindig kötelet terített, 16 fő szedte a kaszája után a markot. Negyednaponként váltották egymást.

A napot a következő szakaszokra osztották: I. Kezdéstől 8 óráig, vagyis reggeliig. Étkezési idő fél óra. II. 1/2 9-től 12-ig. Ekkor egy óra ebédidő következett. III. 13–16 óráig, azaz uzsonnáig. IV. du. 1/2 5-től este 8 óráig. Mivel a kaszásokat, marokszedőket harmadolták, a napot pedig negyedelték, mindig volt olyan csoport, amelyikre napjába kétszer került rá a kötés, illetve a kötélterítés.

A munkafolyamat igen összehangolt volt, és ment mint a karikacsapás. Kezdsénel egymást követve megindult a 16 kaszás. Az 1., 3., 5., stb. tehát a páratlan számú kaszások marokszedői az első félmarkot rakták a kötélbe. Ezeknél a páratlan soroknál 8 kötélterítő teregetett. A páros számú kaszások marokszedői a másik félmarkot rakták a kötélbe, és feladták a kötél végét a kötőnek. A kötők a páros sorokban haladtak a kettőzők után, és kérébe szorították a marokba szedett gabonát.

Vacsora után maradt a *kepélés*, a gereblyezés, de ez már más csoportosítás szerint történt. A marokszedők egyik fele összehordta a kéréket a *kepebelyre*, a másik fele *nagygereblyével* összehúzta a tarlón elmaradt kalászokat. A kaszások egyik fele kepebe rakta a már összehordott kéréket, a másik fele meg kérébe kötötte a *kuszát*, a gereblyezés eredményét. A *kepe* a csóriak szókincsében gyűjtőnév, a kereszt és a csomó összefoglaló neve. A *kereszt* 18, a *csomó* 14 kévéből állt.

Még holdvilágnál is dolgoztak. Nem sokat aludtak, mert hajnali 3 órakor már kimentek kötelet csinálni. Ez eltartott reggel 5 óráig. Ekkor volt a *bagó-früstök*, amikor a baglyok elültek. Ezt a jól bevált módszert a legtöbb Fejér megyei nagybirtokon alkalmazták.

A keperakást mindig a férfiak végezték, mert nagy szakértelmet kívánt. A kepe legalsó kéréje a *röjtök-kéve*, de *kántornak* is nevezik. Erre először ráteszik fejjel befelé a *végkévéket* egymással szembe, majd – ezek kalászáat takarva a két *vállkévét* szintén egymással szembe, fejjel befelé. Így tehát elkészült a kereszt-alakzat, ezekre jön azután a többi sor. A harmadik vagy negyedik keresztalakú réteg közepére legfelül teszük a *papkévét* kalászával lefelé, hogy az esőcseppeket levezesse. A papkéve tövéből kihúznak egy kismaréknyi „fürtöt”. Ezt megsodorják, kis hurkot készítenek belőle, amit kétszeres megtekerés után az alatta levő vállkéve kötele alá dobja. A papkévének Csóron az uralkodó szél járásához igazodva mindig észak felé kellett feküdnie, hogy jól védje a kepeét.

A bandában dolgozó aratók *szokásai* közé tartozott a munka befejezésekor a *látványos felvonulás* az aratókoszorúval. Dalolva mentek végig a falun, magukkal víve az egész felszerelést: a kaszákat, sarlókat, felvirágozva a kis- és nagygereblyét meg a vízihordó lajtot, de még a levesestálakat és a merítőkanalat is felvonultatták. Utána táncmulatság következett a kastélykertben.

1945 után megszűntek a nagybirtokok és az arató-bálok, de falunk lakóinak ajkán még élnek az aratási nóták:

„Sej, a csóri Kertekelatt
Barna legény zabot arat,
Zabot arat a fekete lovának,
Engem választott magának.”

Dr. Kisari Sándorné Pap Kovács Magda

A szalkszentmártoni parasztember lova¹

Szalkszentmárton a Duna balpartján, Budapesttől 65 km-re délre, Bács-Kiskun megyében, a Kiskunság nyugati szélén, a solti lapály északi csücskében fekszik. A jelenlegi község három településből alakult ki a XVI. század derekán. E három település: Szalk, Szentmárton és Vadas. A község határa sík, csak itt-ott tarkítják kisebb lankák, melyeket a síkvidéki ember nagyjóságával itt *begynek* nevezik. Pl. Dömők-hegy, Öreg-hegy, Tűzok-hegy stb.

Szalkszentmárton határának egy hajdani község és két helynév elnevezésében megtalálható a *ló* szó is. Csánki Dezső: Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában (Bp. 1913.) című munkájában a Zichy okmánytárra hivatkozva (1320) Terra Loaz, vagy Lowazfelde elnevezést említ, aminek magyar megfelelője: *Lovászfölde*. Lovászfölde elnevezésnek az ad magyarázatot, hogy Árpád vezér Tas nevű unokája a szomszéd területet foglalta el magának, a mai Szalkszentmárton határának északi részét pedig annak lovászhai bírták. A határban lévő elnevezés pedig a szalki pusztán lévő *Ménesjárás*, a másik, a Tass község határával szomszédos

¹ Részletek az azonos című monográfiából.